

ΣΧΟΛΙΟ ΣΤΗΝ ΣτΕ 420/2018 (Γ΄ ΤΜΗΜΑ): ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΤΩΝ ΣΥΡΙΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ;

Βαρβάρα Μπουκουβάλα, Πρωτοδίκης Δ.Δ.-Διδάκτωρ Νομικής

1. Εισαγωγή

Στο πλαίσιο της απόφασης 470/2018 του Γ΄ Τμήματος του ΣτΕ εκδικάστηκε αίτηση ακυρώσεως που στρεφόταν κατά: (1) της 1400/ΓΔ4/03.01.2017 απόφασης του Υπουργού Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, με την οποία καθορίστηκαν οι Περιφερειακές Διευθύνσεις Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Κεντρικής Μακεδονίας, Αττικής και Στερεάς Ελλάδας εντός των οποίων θα λειτουργούν οι Δομές Υποδοχής για την Εκπαίδευση των Προσφύγων (Δ.Υ.Ε.Π.), για το σχολικό έτος 2016-2017, (2) της 180647/ΓΔ4/27.10.2016 κοινής απόφασης του Υπουργού Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, του Αναπληρωτή Υπουργού Οικονομικών και του Υφυπουργού Οικονομίας, Ανάπτυξης και Τουρισμού, περί ίδρυσης, οργάνωσης και λειτουργίας, συντονισμού και προγράμματος εκπαίδευσης των Δ.Υ.Ε.Π., (3) της 131024/Δ1/8.8.2016 απόφασης του Υπουργού Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων περί ρυθμίσεων Ζωνών Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας (ΖΕΠ) – Ίδρυση Τάξεων Υποδοχής ΖΕΠ, Ενισχυτικών Φροντιστηριακών Τμημάτων ΖΕΠ και Δομών Υποδοχής για την Εκπαίδευση των Προσφύγων ΖΕΠ (Δ.Υ.Ε.Π. ΖΕΠ) σε σχολικές μονάδες Π.Ε και (4) του Φ.3α/02/03.01.2017 εγγράφου του Σχολικού Συμβούλου 50ής Περιφέρειας Δημοτικής Εκπαίδευσης Αττικής με θέμα: «Οδηγίες για τη διαχείριση της διδακτέας ύλης των γνωστικών αντικειμένων που αφορούν στην φοίτηση παιδιών προσφύγων στις Δ.Υ.Ε.Π.».

Το πρώτο ζήτημα που κλήθηκε να επιλύσει το δικαστήριο ήταν η αρμοδιότητά του προς εκδίκαση της προκείμενης διαφοράς.

Σύμφωνα με το άρθρο 1 παρ. 1 περ. δ΄ του ν. 702/1977 η εκδίκαση αιτήσεων ακυρώσεως κατά ατομικών πράξεων διοικητικών αρχών που αφορούν στην εφαρμογή της εκπαιδευτικής νομοθεσίας για τους μαθητές, σπουδαστές, φοιτητές, υποτρόφους και μετεκπαιδευόμενους υπάγεται στην αρμοδιότητα του τριμελούς Διοικητικού Εφετείου.

Το δικαστήριο ερμηνεύοντας την ανωτέρω διάταξη έκρινε ότι το Διοικητικό Εφετείο είναι αρμόδιο να εκδικάζει αιτήσεις ακυρώσεως που στρέφονται κατά ατομικών διοικητικών πράξεων που εκδίδονται κατ' εφαρμογή της εκπαιδευτικής νομοθεσίας περί μαθητών, φοιτητών, σπουδαστών κ.τ.λ., εφόσον, πάντως, οι σχετικές ρυθμίσεις αφορούν στην κατάσταση αυτών. Αντιθέτως, αν αυτές (οι ρυθμίσεις) αφορούν αποκλειστικά ή κατά κύριο λόγο στην οργάνωση της παρεχόμενης από το Κράτος ή άλλους φορείς εκπαίδευσης, ρυθμίζοντας οργανωτικά ζητήματα της εκπαίδευσής¹, και όχι ζητήματα της εκπαιδευτικής νομοθεσίας², οι σχετικές διαφορές υπάγονται στην ακυρωτική αρμοδιότητα του Συμβουλίου της Επικρατείας και ανήκουν, ειδικότερα, στην αρμοδιότητα του Γ΄ Τμήματος, στο οποίο υπάγονται οι διαφορές από την οργάνωση και λειτουργία της Διοίκησης, έστω κι αν οι εν λόγω ρυθμίσεις σχετίζονται και έμμεσα επηρεάζουν την κατάσταση μαθητών, εκπαιδευτικών κ.λ.π.

Κατόπιν τούτων, κι αφού το δικαστήριο έκρινε ότι οι τρεις πρώτες προσβαλλόμενες πράξεις έχουν κανονιστικό χαρακτήρα, διότι θέτουν γενικούς και αφηρημένους κανόνες δικαίου που διέπουν την οργάνωση και παροχή της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε ανήλικους πολίτες τρίτων χωρών που διαμένουν στα κέντρα φιλοξενίας που λειτουργούν στην ελληνική επικράτεια, αποφάνθηκε ότι ως προς αυτές το κρινόμενο ένδικο βοήθημα ανήκει στην ακυρωτική αρμοδιότητα του ΣτΕ. Περαιτέρω, έκρινε ότι αν και η τέταρτη προσβαλλόμενη αποτελεί

¹Πρβλ. ΣτΕ 1003/1990, 2861/1985, 397/1984.

²Πρβλ. ΣτΕ 4437/1986. Βλ. πιο περιοριστικά ΣτΕ 487/2005, όπου κρίθηκε ότι ακόμη κι αν οι ρυθμίσεις συνέχονται με την εκπαιδευτική νομοθεσία, πλην, όμως, αφορούν σε αυτοτελή κατηγορία εκπαιδευτικών υποθέσεων, και άρα εμμέσως αφορούν στους μαθητές, τότε αρμοδιότητα για την εκδίκαση της σχετικής διαφοράς έχει πάλι το ΣτΕ.

ατομική διοικητική πράξη που ανήκει στην αρμοδιότητα του Διοικητικού Εφετείου Αθηνών, πρέπει, λόγω της συνάφειάς της με τις λοιπές προσβαλλόμενες πράξεις και για λόγους ενότητας της νομολογίας, επίτευξης ενιαίας κρίσεως και οικονομίας της δίκης να διακρατηθεί και εκδικασθεί και αυτή από το Συμβούλιο της Επικρατείας³.

Το δεύτερο κεντρικό ζήτημα που απασχόλησε το δικαστήριο είναι αν οι αιτούντες (σύλλογοι γονέων και κηδεμόνων των σχολείων εντός των οποίων θα λειτουργούν οι Δ.Υ.Ε.Π. και γονείς μαθητών των σχολείων αυτών) που νομιμοποίησαν τον πληρεξούσιο δικηγόρο τους θεμελιώνουν έννομο συμφέρον για την άσκηση της αιτήσεως ακυρώσεως.

Όπως έκρινε το δικαστήριο, για το παραδεκτό της αιτήσεως ακυρώσεως που ασκείται κατά είτε κανονιστικής είτε ατομικής διοικητικής πράξης θα πρέπει να θεμελιώνει ο αιτών άμεσο, προσωπικό και ενεστώς έννομο συμφέρον για την άσκησή της. Το έννομο αυτό συμφέρον πρέπει, δε, ως ενεστώς να συντρέχει σε τρία χρονικά σημεία: κατά τον χρόνο έκδοσης της προσβαλλόμενης πράξης, τον χρόνο άσκησης της αιτήσεως ακυρώσεως και τον χρόνο συζήτησης της υποθέσεως⁴.

Στην περίπτωση προσβολής κανονιστικής πράξεως, άμεσο και ενεστώς έννομο συμφέρον γεννάται, καταρχήν, από την έναρξη της ισχύος της, από την οποία επέρχεται η κανονιστική μεταβολή στην έννομη τάξη. Υπ' αυτή την έννοια, από τη δημοσίευση της κανονιστικής πράξεως και την επέλευση των εννόμων αποτελεσμάτων της στον νομικό κόσμο θεμελιώνεται, καταρχήν, το έννομο συμφέρον του διοικουμένου να αιτηθεί την ακύρωσή της. Ωστόσο, το έννομο αυτό συμφέρον δεν δικαιολογεί, όποιος ενδιαφέρεται εν γένει για την τήρηση της νομιμότητας και τη σύννομη άσκηση της διοικητικής λειτουργίας, καθώς η αίτηση ακυρώσεως δεν αποτελεί λαϊκή αγωγή⁵. Από την άλλη, η κανονιστική πράξη, ενόψει του γενικού και αφηρημένου περιεχομένου της, δεν απευθύνεται εξ ορισμού ατομικώς σε συγκεκριμένα πρόσωπα, κι ως εκ τούτου, δεν παράγει άμεσα και ευθέως συγκεκριμένες έννομες συνέπειες για αυτά. Έτσι, για τη θεμελίωση του έννομου συμφέροντος θα πρέπει ο αιτών να επικαλείται και να αποδεικνύει ότι, ενόψει μίας ιδιότητάς του ή μίας συγκεκριμένης καταστάσεως, διατηρεί ένα νομικό δεσμό με την προσβαλλόμενη κανονιστική πράξη, με συνέπεια να πλήττεται από τα εν γένει έννομα αποτελέσματά της⁶, κι ως εκ τούτου, ασκεί την αίτηση ακυρώσεως, με σκοπό την προστασία των δικαιωμάτων του ή των σχετικών ελευθεριών του⁷. Ως εκ τούτων, θα πρέπει ο αιτών να επικαλείται και να αποδεικνύει ότι από την έκδοση της κανονιστικής πράξης υφίσταται βλάβη υλική ή ηθική⁸, η οποία θα αρθεί ή θα αποκατασταθεί από την ενδεχόμενη ακύρωση της προσβαλλόμενης

³ Παρότι το ΣτΕ δεν μπορεί να διακρατεί και εκδικάζει αιτήσεις ακυρώσεως που ανήκουν στη λειτουργική αρμοδιότητα των Διοικητικών Εφετείων, παρά μόνον εάν προβλέπεται η άσκηση εφέσεως κατά της σχετικής εκδοθείσας αποφάσεως του διοικητικού δικαστηρίου ενώπιον του, ενώ, σε αντίθετη περίπτωση, παραπέμπει τις ακυρωτικές διαφορές στο αρμόδιο δικαστήριο (ΟλΣτΕ 736/2008), σύμφωνα με πρόσφατη νομολογία του, την οποία επικυρώνει και στη σχολιαζόμενη απόφαση, διακρατεί και εκδικάζει, ορθώς, και τις ατομικές διοικητικές πράξεις που δημιουργούν διαφορές ουσίας ή ακυρώσεως, εφόσον αυτές προσβάλλονται με άλλες συναφείς με αυτή, για τις οποίες το δικαστήριο είναι αρμόδιο, προκειμένου να μην επέλθει κατάπτωση της διαφοράς και προσβολή του ενιαίου της κρίσεως, αλλά και για την μη καθυστέρηση στην απονομή της διοικητικής δικαιοσύνης, ήτοι για λόγους οικονομίας της δίκης, βλ. ΟλΣτΕ 668/2012 (σκ.20), ΣτΕ 3950/2015 (σκ.9).

⁴ Βλ. ΣτΕ 686/2011 (σκ.8), όπου το δικαστήριο έκρινε ως απαράδεκτη την αίτηση ακυρώσεως ελλείψει εννόμου συμφέροντος ενός εκ των αιτούντων, λόγω του ότι κατά τον χρόνο συζήτησης της υποθέσεως αυτός είχε απολέσει την ιδιότητα, βάσει της οποίας θεμελιώνε το έννομο συμφέρον του προς άσκηση της αιτήσεως ακυρώσεως κατά τον χρόνο έκδοσης της προσβαλλόμενης πράξης και άσκησης του ένδικου αυτού βοηθήματος.

⁵ Και τούτο, διότι σε αντίθετη περίπτωση η εκτελεστική λειτουργία θα υπόκειτο σε συνεχή ευθύ ακυρωτικό έλεγχο, με συνέπεια να απομειώνεται το τεκμήριο νομιμότητας των διοικητικών πράξεων και να αποδυναμώνεται η αποτελεσματικότητα της διοικητικής δράσης. Περαιτέρω, θα εμφολοχωρούσε ο κίνδυνος να ασκούνται προπετή και αστήρικτα ένδικα βοηθήματα, χωρίς ουδεμία σύνδεση με την ανάγκη για παροχή αποτελεσματικής έννομης προστασίας που οφείλει να εξυπηρετεί κάθε δίκη και η έκδοση κάθε δικαστικής απόφασης, βλ. Δ.ΠΥΡΓΑΚΗ, Το έννομο συμφέρον στη δίκη ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2017, σ.9. Ό, τι δεν προβλέπεται από το Σύνταγμα και τον νόμο η αίτηση ακυρώσεως ως λαϊκή αγωγή, βλ. ΟλΣτΕ 2913/2017 (σκ.5).

⁶ ΟλΣτΕ 2855/1985, 1161,1162/2017, ΣτΕ 3384/1994, 3152/2017, 3067/2017.

⁷ ΣτΕ 3067/2017, 1898/2016, 1093/2014.

⁸ Για την ηθική βλάβη που προκαλείται από την έκδοση μίας κανονιστικής πράξης, βλ. ΟλΣτΕ 3317/2014 (σκ.9).

διοικητικής πράξης, ήτοι θα αντλήσει ωφέλεια από την ακύρωσή της⁹. Συνακόλουθα, δεν συντρέχει, καταρχήν, το έννομο συμφέρον του αιτούντος, όταν δεν ωφελείται από την ακύρωση της πράξης¹⁰.

Ενόψει των ανωτέρω κρίσεων, το δικαστήριο απέρριψε την αίτηση ακυρώσεως που ασκήθηκε από κατοίκους του Δήμου Ωρωπού Αττικής (στη Μαλακάσα και τον Αυλώνα), στην εδαφική περιφέρεια του οποίου ιδρύθηκαν οι ανωτέρω εκπαιδευτικές δομές, με την αιτιολογία ότι στερούνται του κατ' άρθρο 47 παρ. 1 του π.δ/ος 18/1989 εννόμου συμφέροντος για την άσκηση της αιτήσεως ακυρώσεως, εφόσον από την εκτέλεση των προσβαλλομένων πράξεων δεν υφίστανται οι ίδιοι ευθέως κάποια βλάβη, αφού δεν υπάρχει μεταξύ αυτών και των προσβαλλομένων πράξεων ιδιαίτερος δεσμός λόγω κάποιας ιδιαίτερης ιδιότητάς τους ή κατάστασης υπό την οποία τελούν. Το

---

⁹Ι. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, «Έννομο συμφέρον για αίτηση ακυρώσεως αναθέσεως δημόσιας συμβάσεως που έχει συναφθεί», ΘΠΔΔ, 10/2010, σ.1011 επ.

¹⁰ΣτΕ 1953/1981, ΟλΣτΕ 2856/1985. Ζητούμενο είναι αν το δικαστήριο δικαιούται να διευρύνει ή να συστέλλει τις απαιτήσεις για τη θεμελίωση του έννομου συμφέροντος, προτάσσοντας τον αντικειμενικό ή υποκειμενικό χαρακτήρα της αιτήσεως ακυρώσεως, ανάλογα με το αντικείμενο της κρινόμενης διαφοράς και το διακύβευμά της, ήτοι τις υποθέσεις μείζονος σπουδαιότητας που δεν πρέπει να μένουν ανέλεγκτες, ενόψει και της μη ύπαρξης στο ελληνικό σύστημα ελέγχου συνταγματικότητας ευθέως και συγκεντρωτικού ελέγχου, βλ. Χ.ΜΟΥΚΙΟΥ, «Έννομο συμφέρον και actio popularis. Η ελαστικότητα της έννοιας του εννόμου συμφέροντος στο πλαίσιο της μεταβολής των κοινωνικών και οικονομικών δεδομένων», ΘΠΔΔ, 8-9/2016, σ.731-751(739). Για το ζήτημα αυτό, βλ. ΟλΣτΕ 2913/2017 και τη διαφωνία μεταξύ πλειοψηφίας και μειοψηφίας. Εν προκειμένω, καθ' ερμηνεία του δικογράφου, προσβάλλετο η από 22.8.2012 πράξη του Υπουργού Οικονομικών, περί υπογραφής της Συμφωνίας Συμβιβασμού μεταξύ του Ελληνικού Δημοσίου και της Εταιρείας «SIEMENS». Ειδικότερα, με το άρθρο 324 του ν. 4072/2012 εγκρίθηκε το Σχέδιο Συμφωνίας Συμβιβασμού μεταξύ της Ελληνικής Δημοκρατίας και των εταιριών SIEMENS AG, που είχε ως αντικείμενο την αποκατάσταση της τυχόν βλάβης που υπέστη το Ελληνικό Δημόσιο και τη διευθέτηση των διοικητικών προστίμων σε σχέση με τις κάθε είδους υποθέσεις που σχετίζονται με δραστηριότητες διαφθοράς, πληρωμές ή υποσχέσεις πληρωμών προς τρίτους ή άλλες παράνομες δραστηριότητες από την πλευρά της Siemens έως το έτος 2007. Το αιτούν Σωματείο, για τη θεμελίωση του εννόμου συμφέροντός του, επικαλέστηκε τον καταστατικό του σκοπό, ο οποίος συνίσταται στην προστασία και γενικότερη προώθηση των συμφερόντων του Έλληνα φορολογούμενου και της ελληνικής οικονομίας, την υποβολή προτάσεων και πραγματοποίηση παρεμβάσεων σε θέματα φορολογίας και την προστασία των εννόμων συμφερόντων των φορολογουμένων, οι δε αιτούντες φυσικά πρόσωπα την ιδιότητα του φορολογούμενου Έλληνα πολίτη. Κατά τις κρίσεις της πλειοψηφίας, το αιτούν σωματείο δεν αποδεικνύει το κατά νόμο έννομο συμφέρον για την άσκηση της κρινόμενης αίτησης, αφενός μεν διότι το τιθέμενο στην υπόθεση ζήτημα δεν είναι εν στενή έννοια φορολογικό, εφόσον δεν αφορά πρόβλεψη ή καταλογισμό φόρου εις βάρος Ελλήνων πολιτών, αλλά τυχόν επερχόμενη, ως συνέπεια των επίμαχων ρυθμίσεων, κατά τους ισχυρισμούς των αιτούντων, έμμεση οικονομική επιβάρυνση του συνόλου του ελληνικού λαού, αφετέρου δε διότι, σε σχέση με την προβαλλόμενη αυτή συνέπεια, το αιτούν σωματείο δεν δικαιολογεί συγκεκριμένο δεσμό, που να το διαφοροποιεί, κατά τρόπο ειδικό, από οποιονδήποτε έλληνα πολίτη, εάν, μάλιστα, ληφθεί υπόψη ότι ωφελούμενοι από τις δημόσιες δαπάνες δεν είναι μόνον οι φορολογούμενοι έλληνες πολίτες, αλλά και οι τυχόν μη φορολογούμενοι, καθώς και οι οπωσδήποτε νομίμως διαμένοντες στη χώρα αλλοδαποί. Επομένως, το προβαλλόμενο έννομο συμφέρον ταυτίζεται, κατ' αποτέλεσμα, με το γενικό συμφέρον κάθε πολίτη για την τήρηση της νομιμότητας, που, όμως, δεν συνιστά το κατά το Σύνταγμα και τον νόμο έννομο συμφέρον προς άσκηση της αιτήσεως ακυρώσεως. Για τον αυτό λόγο, δεν δικαιολογούν το κατά νόμο έννομο συμφέρον ούτε οι αιτούντες, φυσικά πρόσωπα, επικαλούμενοι απλώς την ιδιότητα του φορολογούμενου. Δεν ασκεί δε επιρροή, ακόμη κι αν ήταν ακριβής, ο ισχυρισμός ότι, με την ερμηνεία αυτή, δεν θα ήταν δυνατή η προσβολή με αίτηση ακυρώσεως των συγκεκριμένων πράξεων από κανένα φυσικό ή νομικό πρόσωπο, δεδομένου ότι, και στην περίπτωση ακόμη αυτή, η δικονομική έννομη τάξη προβλέπει άλλες δυνατότητες ευθέως ή παρεμπίπτοντος ελέγχου νομιμότητας των προσβαλλομένων πράξεων, οι δυνατότητες δε αυτές καλύπτουν τη συνταγματική αξίωση παροχής έννομης προστασίας, εφόσον, βεβαίως, οι αιτούντες μπορούσαν να αποδείξουν τη συνδρομή στο πρόσωπό τους των εκάστοτε αναγκαίων, θεμιτών συνταγματικών, δικονομικών προϋποθέσεων. Μειοψήφησε ένας Σύμβουλος, ο οποίος υποστήριξε ότι κατά την έννοια των διατάξεων του άρθρου 47 παρ. 1 του π.δ/ος 18/1989, ερμηνευόμενων σε συμφωνία με τη θεμελιώδη συνταγματική αρχή του κράτους δικαίου, σε υποθέσεις με μείζονα σημασία για το δημόσιο συμφέρον, εφόσον δεν υφίσταται άλλος εύλογος και αποτελεσματικός τρόπος να εξεταστούν από το Δικαστήριο τα τιθέμενα με την αντίστοιχη αίτηση ακυρώσεως ζητήματα μείζονος σπουδαιότητας, η αίτηση ακυρώσεως ασκείται παραδεκτά από άποψη εννόμου συμφέροντος, έστω και εάν ο αιτών επηρεάζεται έμμεσα από την προσβαλλόμενη πράξη. Για την ιδιαίτερη αυτή οπτική, βλ. Β. ΜΠΟΥΚΟΥΒΑΛΑ, «Παρουσίαση της 95/2017 απόφασης της Ολομέλειας του ΣτΕ για τις τηλεοπτικές άδειες» σε <https://www.ddikastes.gr/node/1862> και ήδη ΤοΣ, 1/2017.

δικαστήριο, δηλαδή, έκρινε ότι οι ως άνω αιτούντες δεν επικαλούνται ούτε αποδεικνύουν ότι υπό την ανωτέρω ιδιότητά τους διατηρούν κάποιο ιδιαίτερο νομικό δεσμό με τις προσβαλλόμενες πράξεις, ώστε να επέρχεται βλάβη σ' αυτούς από την ισχύ και εφαρμογή τους.

Κατόπιν, το δικαστήριο συνεκτίμησε το σχετικώς προσκομισθέν στο δικαστήριο έγγραφο των απόψεων της Διοίκησης, στο οποίο αναφέρεται ότι, για την εκπαίδευση των παιδιών των Σύριων προσφύγων, η Διοίκηση δεν χρησιμοποίησε τις υφιστάμενες δομές ΖΕΠ ούτε αποφάσισε την απευθείας ένταξη των παιδιών αυτών στο «κανονικό» σχολείο, αλλά δημιούργησε δομές εκπαίδευσης που λειτουργούν κατά τις απογευματινές ώρες σε υφιστάμενα σχολεία, δηλαδή σε ώρες κατά τις οποίες δεν λειτουργούν τα σχολεία στα οποία φοιτούν και τα παιδιά των αιτούντων¹¹. Επίσης, συνεκτίμησε ότι, σύμφωνα με το ανωτέρω έγγραφο, η όσο το δυνατόν ομαλή επανένταξη των παιδιών των προσφύγων στο σχολικό κοινωνικό περιβάλλον επιτυγχάνεται καλύτερα σε δομές εκπαίδευσης που λειτουργούν τις απογευματινές ώρες, αφού λήφθηκε υπόψη τόσο ο αριθμός των παιδιών, όσο και η διαθεσιμότητα αιθουσών, πρωτίστως, όμως, λήφθηκε υπόψη ως απαραίτητη προϋπόθεση, να ακολουθείται η πρόοδος του προγράμματος της εμβολιαστικής κάλυψης των παιδιών αυτών. Τέλος, το δικαστήριο συνεκτίμησε ότι η Διοίκηση με το ανωτέρω έγγραφο των απόψεών της βεβαιώνει ότι ο εμβολιασμός των παιδιών αυτών αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την ένταξη των κέντρων φιλοξενίας στο πρόγραμμα εκπαίδευσης του Υπουργείου Παιδείας που εφαρμόζεται στα σχολεία της Χώρας, γεγονός το οποίο δεν αμφισβητείται από τους αιτούντες.

Κατόπιν, το Δικαστήριο έκρινε, εάν οι αιτούντες σύλλογοι γονέων και κηδεμόνων και οι λοιποί αιτούντες, φυσικά πρόσωπα, που επικαλούνται και αποδεικνύουν την ιδιότητά τους ως γονέων και κηδεμόνων των μαθητών που φοιτούν κατά το σχολικό έτος 2016-2017, δηλαδή κατά τον χρόνο της συζήτησης της υπόθεσης στο ακροατήριο, στις σχολικές μονάδες πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης που είχαν ορισθεί ως δομές υποδοχής για την εκπαίδευση των προσφύγων με την ανωτέρω απόφαση του Υπουργού Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων (πρώτη προσβαλλόμενη) θεμελιώνουν έννομο συμφέρον για την άσκηση της κρινόμενης αίτησης.

Κατά τις κρίσεις του δικαστηρίου δεν θεμελιώνεται εν προκειμένω το έννομο συμφέρον των αιτούντων. Και τούτο, διότι, ενόψει του περιεχομένου των προσβαλλομένων ρυθμίσεων, ελλείπει ο απαραίτητος σύνδεσμος μεταξύ της ιδιότητάς τους και του αντικειμένου ρύθμισης των προσβαλλομένων πράξεων, αφού με αυτές (τις προσβαλλόμενες) δεν θίγεται το καθεστώς των μαθητών και τέκνων των αιτούντων που φοιτούν ήδη κατά τις πρωϊνές ώρες στις σχολικές μονάδες που ορίστηκαν ως δομές υποδοχής για την εκπαίδευση των προσφύγων τόσο σε νομικό όσο και σε πραγματικό επίπεδο.

Μ' αυτή την έννοια, το δικαστήριο έκρινε ότι ναι, μεν, οι αιτούντες βάσει της ανωτέρω ιδιότητάς τους (γονείς και κηδεμόνες μαθητών των σχολείων που είχαν ορισθεί ως δομές υποδοχής για την εκπαίδευση των προσφύγων) επικαλούνται και αποδεικνύουν τον ιδιαίτερο νομικό δεσμό που διατηρούν με την προσβαλλόμενη πράξη και, καταρχήν, θα δικαιολογούσαν έννομο συμφέρον προς άσκηση της αιτήσεως ακυρώσεως. Ωστόσο, ελλείπει το στοιχείο της βλάβης τους. Και τούτο, λόγω του περιεχομένου των ρυθμίσεων που εισάγουν οι προσβαλλόμενες από αυτούς κανονιστικές πράξεις, καθώς αυτές (οι ρυθμίσεις) δεν επιδρούν στη σχολική ζωή των παιδιών τους ούτε μπορούν να δημιουργήσουν σ' αυτά βλάβη, ενόψει και της μέριμνας που λήφθηκε τα παιδιά των Σύριων προσφύγων να είναι εμβολιασμένα, προκειμένου να παρακολουθήσουν μαθήματα στο ίδιο σχολείο με τα παιδιά τους κατά τις απογευματινές ώρες¹².

¹¹Για τη λειτουργία των δομών αυτών και την αποτελεσματικότητά τους μέσω της αποτίμησης του έργου τους από τον πρώτο χρόνο της λειτουργίας τους, βλ. *N.ANAGNΩΣΤΟΥ/M.NIKΟΛΟΒΑ*, «Η ενσωμάτωση των προσφύγων στο εκπαιδευτικό σύστημα στην Ελλάδα: Πολιτική και διαχείριση σε «κινούμενη άμμο» σε http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2017/10/84_2017_-WORKING-PAPER-_%CE%9D%CF%84-_%CE%91%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%BD%CF%8E%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%85_-_%CE%9C%CE%B1%CF%81.-%CE%9D%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CE%BB%CE%BF%CE%B2%CE%B1.pdf

¹²Για τη διαφορά μεταξύ επίκλησης μίας ιδιότητας που συνδέει τον αιτούντα με την πράξη και τη βλάβη που προκαλείται σ' αυτόν από την προσβαλλόμενη κανονιστική πράξη, ως δύο διακριτά κριτήρια ελέγχου θεμελίωσης του έννομου συμφέροντος προς άσκηση της αιτήσεως ακυρώσεως, βλ. ΣτΕ 2066/2016. Στην απόφαση αυτή ζητείτο η ακύρωση κανονιστικής διοικητικής πράξης περί καθορισμού των τιμών του συστήματος αντικειμενικού προσδιορισμού της αξίας ακινήτων. Ορισμένοι αιτούντες άσκησαν την αίτηση ακυρώσεως κατ' επίκληση δικαιώματος (πλήρους ή

Στην προκείμενη περίπτωση, θα έπρεπε, για να θεμελιώνεται το έννομο συμφέρον των αιτούντων, αυτοί να επικαλούνται και να αποδεικνύουν ότι από τις σχετικές οργανωτικές της δημόσιας εκπαίδευσης ρυθμίσεις του νομοθέτη επηρεάζεται η προσωπική κατάσταση των τέκνων τους, ήτοι η μαθητική τους ζωή. Τούτο, δεν στοιχειοθετείται με την κρινόμενη αίτηση, αλλά, όπως έκρινε το δικαστήριο, διατυπώνονται από τους αιτούντες προσωπικές απόψεις και αντιλήψεις, οι οποίες δεν επαρκούν για να θεμελιώσουν το έννομο συμφέρον τους για την άσκηση της κρινόμενης αίτησης.

2. Υφίσταται δικαίωμα των παιδιών των Σύριων προσφύγων στην εκπαίδευση;

Η σχολιαζόμενη απόφαση πρέπει να διαβαστεί υπό το φως των 1800315, 1800317 και 1800333 αποφάσεων του Διοικητικού Δικαστηρίου των Βερσαλλιών, οι οποίες εκδόθηκαν στις 15.03.2018. Και τούτο, διότι, ναι, μεν, το ΣτΕ δεν υπεισήλθε στην ουσία της διαφοράς, λόγω του ανωτέρου απαραδέκτου της ασκηθείσας αιτήσεως ακυρώσεως, ωστόσο, ενδεχομένως, η εξέταση επί της ουσίας αυτής θα οδηγούσε σε μία παράπλευρη ή έστω άρρητη εξέταση του ζητήματος, εάν τα παιδιά των Σύριων προσφύγων που κατοικούν στην Ελλάδα έχουν δικαίωμα πρόσβασης στην εκπαίδευση.

Με βάση το πραγματικό των ανωτέρω αποφάσεων του Διοικητικού Δικαστηρίου των Βερσαλλιών, οικογένειες προσφύγων συριακής καταγωγής εγκαταστάθηκαν και διέμεναν σε εγκαταλελειμμένα περίπτερα μιας πόλης κοντά στο αεροδρόμιο Orly, που βρίσκεται στον Δήμο Athis-Mons. Με αίτησή τους ζήτησαν την εγγραφή των παιδιών τους σε σχολεία του εν λόγω Δήμου για τη νέα σχολική χρονιά 2017. Ο αρμόδιος δήμαρχος αρνήθηκε την εγγραφή περίπου πενήντα παιδιών στο νηπιαγωγείο ή στο δημοτικό σχολείο, με την αιτιολογία, κυρίως, ότι τα σχολεία του Δήμου δεν διέθεταν επαρκείς θέσεις για τη φοίτηση επιπλέον μαθητών. Οι γονείς των παιδιών προσέφυγαν στο διοικητικό δικαστήριο των Βερσαλλιών, κατά των σχετικών αρνητικών αποφάσεων του Δημάρχου.

Το διοικητικό δικαστήριο των Βερσαλλιών με τις προαναφερόμενες αποφάσεις του ακύρωσε τις αρνητικές αποφάσεις του Δημάρχου, περί μη ένταξης των παιδιών των προσφύγων στη σχολική φοίτηση. Με τις ίδιες αποφάσεις διατάχθηκε να εγγραφούν τα παιδιά αυτά στο σχολείο εντός δεκαπέντε ημερών από την κοινοποίηση των αποφάσεων.

Σύμφωνα με τη σχετική γαλλική νομοθεσία, τα παιδιά άνω των έξι ετών φοιτούν υποχρεωτικά στο δημοτικό σχολείο, ενώ αυτά κάτω των έξι ετών φοιτούν σε νηπιαγωγεία, των οποίων η παρακολούθηση δεν είναι υποχρεωτική. Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο L. 131-1 του Κώδικα Εκπαίδευσης, ο εκάστοτε αρμόδιος δήμαρχος υποχρεούται να εγγράψει τα παιδιά ηλικίας 6 έως 16 ετών που πρόκειται να φοιτήσουν στην υποχρεωτική εκπαίδευση στο σχολείο, όταν η

ψιλής) κυριότητας ή επικαρπίας επί ορισμένου ακινήτου σε περιοχή στην οποία ισχύει το αντικειμενικό σύστημα. Ως εκ τούτων, στήριξαν, κατ' ουσίαν, το έννομο συμφέρον τους στην ιδιότητά τους ως υπόχρεων για τους (καταρχήν υπολογιζόμενους βάσει των αντικειμενικών αξιών) φόρους που προβλέπονται στα άρθρα 24 του ν. 2130/1993 ή/και 1 επ. του ν. 4223/2013. Κατά τις κρίσεις του δικαστηρίου, υπό την ανωτέρω ιδιότητα, ο φορολογούμενος ασκεί με έννομο συμφέρον την αίτησή του μόνον κατά της κανονιστικής ρύθμισης που αφορά στη ζώνη εντός της οποίας κείται το ακίνητό του, όχι και ως προς τις τυχόν περιεχόμενες στην προσβαλλόμενη πράξη κανονιστικές ρυθμίσεις για άλλες ζώνες, ενώ το απλό ενδεχόμενο να αποκτήσει (συνεπεία αγοράς, δωρεάς, γονικής παροχής ή κληρονομιάς) εμπράγματο δικαίωμα επί ακινήτων σε άλλες ζώνες δεν είναι αρκετό να θεμελιώσει ενεστώς και προσωπικό έννομο συμφέρον του για ένδικη αμφισβήτηση των οικείων κανονιστικών ρυθμίσεων, που δεν τον αφορούν. Ομοίως, στην ίδια απόφαση, κρίθηκε ότι ο αιτών Δήμος, ναι, μεν, ισχυρίζεται ότι ασκεί την αίτηση ακυρώσεως με έννομο συμφέρον υπό την ιδιότητά του ως ιδιοκτήτη ακινήτων στις προαναφερόμενες ζώνες, που κείνται εντός των διοικητικών ορίων του, χωρίς όμως να προβάλλει (και, δη, κατά τρόπο ειδικό και τεκμηριωμένο) ότι είναι υπόχρεος σε ΕΝ.Φ.Ι.Α., διότι ορισμένο από τα ακίνητα που έχει στην ιδιοκτησία του βαρύνεται με τον εν λόγω φόρο, κατά το κρίσιμο, εν προκειμένω, έτος (2016), ως μη ιδιοχρησιμοποιούμενο ούτε παραχωρούμενο δωρεάν στο Δημόσιο. Για τον ανωτέρω λόγο, το δικαστήριο απέρριψε την αίτηση ακυρώσεως που ασκήθηκε από τον εν λόγω Δήμο ως απαραδέκτως ασκηθείσα. Στις προαναφερόμενες αποφάσεις αναλύεται επαρκώς η διάκριση μεταξύ της ιδιότητας που έχει ο αιτών και τον συνδέει με την προσβαλλόμενη πράξη από τη βλάβη που θα υποστεί από την ισχύ και εφαρμογή της, η οποία είναι ευρύτερη της ιδιότητας αυτής.

οικογένειά τους κατοικεί στην εδαφική περιφέρειά του εν λόγω Δήμου.

Στο γαλλικό δίκαιο, οι ανήλικοι αλλοδαποί που διαβιούν στο έδαφος της γαλλικής δημοκρατίας θεμελιώνουν δικαίωμα πρόσβασης στην εκπαίδευση, όπως και οι συμμαθητές τους, γαλλικής εθνικότητας, σύμφωνα με τις διατάξεις του προοιμίου του συντάγματος 1946, οι δε διεθνείς συμβάσεις που έχει κυρώσει η Γαλλία αποκλείουν κάθε διάκριση στο σχετικό δικαίωμα λόγω εθνικότητας. Έτσι, κάθε παιδί έχει δικαίωμα πρόσβασης στην εκπαίδευση, ανεξάρτητα από τον τίτλο βάσει του οποίου διαμένει στη Γαλλία, οι δε αρμόδιες σχολικές αρχές δεν απαιτείται να ελέγχουν την κανονικότητα ή νομιμότητα της κατάστασης διαμονής τους¹³.

Τέλος, το άρθρο 193 του νόμου 2017 - 86, της 27ης Ιανουαρίου 2017, περί ισότητας και ιθαγένειας τροποποίησε το άρθρο L. 131-5 του κώδικα εκπαίδευσης, προσθέτοντας μια παράγραφο σύμφωνα με την οποία «το καθεστώς ή ο τρόπος στέγασης των οικογενειών που εγκαθίστανται στο έδαφος εκάστου Δήμου δεν μπορεί να αποτελεί αιτία άρνησης εγγραφής παιδιού που υπάγεται στην υποχρεωτική εκπαίδευση ... ».

Συνακόλουθα, ο δήμαρχος της πόλης Athis-Mons δεν θα μπορούσε να δικαιολογήσει την άρνησή του να εγγράψει στο σχολείο τα παιδιά των Σύριων προσφύγων, με την αιτιολογία ότι αυτά ζούσαν σε άθλιες συνθήκες ή ότι η πόλη δεν διέθετε επαρκή υποδομή για να τους φιλοξενήσει ή διότι τα παιδιά αυτά παρουσιάζουν δυσκολίες προσαρμογής, αφού δεν μπορούν να μιλήσουν τη γαλλική γλώσσα, καθώς εφαρμοστέα είναι η αρχή της ίσης πρόσβασης στις δημόσιες υπηρεσίες, ανεξαρτήτου εθνικότητας¹⁴, όπως έκρινε και το διοικητικό δικαστήριο.

Ωστόσο, το Διοικητικό Εφετείο των Βερσαλλιών, με προγενέστερη απόφασή του (αρ. 09VE01323- 4 Ιουνίου 2010) έκρινε ότι ο νομοθέτης δεν θέσπισε δικαίωμα πρόσβασης των παιδιών στο σχολείο πριν από την ηλικία των έξι ετών, αφού η φοίτηση αυτών στο νηπιαγωγείο δεν είναι υποχρεωτική. Κατά συνέπεια, υφίσταται μία διάκριση μεταξύ υποχρεωτικής και προαιρετικής σχολικής εκπαίδευσης. Εντούτοις, στις ανωτέρω δικαζόμενες υποθέσεις, ναι, μεν, η εγγραφή των παιδιών των Σύριων προσφύγων κάτω των έξι ετών δεν αποτελούσε υποχρέωση για τον δήμαρχο, αφού δεν θεμελιωνόταν εν προκειμένω αντίστοιχο δικαίωμά τους, σύμφωνα με τα ανωτέρω, το διοικητικό δικαστήριο έκρινε, όμως, ότι ο δήμαρχος θα μπορούσε να απορρίψει την αίτηση των Σύριων γονέων προς φοίτηση των παιδιών τους στα νηπιαγωγεία, μόνον αν απεδείκνυε ότι δεν υφίσταντο επαρκείς διαθέσιμες θέσεις για τη σχολική ένταξή τους. Ωστόσο, ο δήμος Athis-Mons διέθετε οκτώ νηπιαγωγεία και ο αριθμός αιτήσεων εγγραφής παιδιών συριακής καταγωγής ήταν πολύ χαμηλός. Με βάση τα ανωτέρω, το διοικητικό δικαστήριο ακύρωσε την άρνηση του Δημάρχου περί σχολικής φοίτησης των παιδιών των Σύριων προσφύγων στο νηπιαγωγείο, διότι στις προσβαλλόμενες αποφάσεις δεν αιτιολογείτο η ανεπάρκεια των διαθέσιμων θέσεων για τη φοίτησή τους¹⁵.

3. Το δικαίωμα στην εκπαίδευση

Το δικαίωμα κάθε ανθρώπου στην εκπαίδευση κατοχυρώθηκε, αρχικώς, στο άρθρο 26 της Οικουμενικής Διακήρυξης των δικαιωμάτων του ανθρώπου του 1948, που διακηρύττει στην παράγραφο 1 ότι «κάθε άτομο έχει το δικαίωμα στην εκπαίδευση. Η εκπαίδευση πρέπει να παρέχεται δωρεάν τουλάχιστον στη στοιχειώδη και βασική βαθμίδα της. Η στοιχειώδης εκπαίδευση πρέπει να είναι υποχρεωτική» και στην παρ.3 ότι «οι γονείς έχουν κατά προτεραιότητα το δικαίωμα να επιλέγουν το είδος της παιδείας που θα δοθεί στα παιδιά τους»¹⁶.

Στην Ευρώπη το δικαίωμα στην εκπαίδευση για πρώτη φορά κατοχυρώθηκε στο άρθρο 2

¹³FMONEGER, «La protection de l'enfant étranger après la loi du 24 août 1993 sur la maîtrise de l'immigration», RDSS, 1994, σ. 329 επ.

¹⁴Για το αντίστοιχο δικαίωμα στην Ελλάδα, βλ. Α.ΚΑΪΑΤΖΗ, Συνταγματικοί περιορισμοί των ιδιωτικοποιήσεων, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2006, σ. 336 επ.

¹⁵TA Versailles, 15 mars 2018, n° 1800317.

¹⁶Ε.ΜΟΥΑΜΕΛΕΤΖΗ, άρθρο 28, σε Η Διεθνής Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού και η εσωτερική έννομη τάξη, (επιμ. Π. ΝΑΣΚΟΥ-ΠΕΡΡΑΚΗ / Κ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΥ / Χ. ΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ), Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2002, σ.289 επ.

του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Ε.Σ.Δ.Α., σύμφωνα με το οποίο: «Ουδείς δύναται να στερηθεί του δικαιώματος όπως εκπαιδευτή. Παν Κράτος εν τη ασκήσει των αναλαμβανομένων υπ' αυτού καθηκόντων επί του πεδίου της μορφώσεως και της εκπαίδευσως θα σέβεται το δικαίωμα των γονέων όπως εξασφαλίζωσι την μόρφωσιν και εκπαίδευσιν ταύτην συμφώνως προς τας ιδίας αυτών θρησκευτικάς και φιλοσοφικάς πεποιθήσεις».

Το άρθρο 2 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου εγγυάται και διασφαλίζει το δικαίωμα στην εκπαίδευση. Καθένας πρέπει να έχει πρόσβαση στην εκπαίδευση, χωρίς διάκριση εθνικότητας, φύλου ή ιθαγένειας, σε όλα τα σχολεία, δημόσια και ιδιωτικά¹⁷. Το άρθρο αυτό κατοχυρώνει το δικαίωμα κάθε φυσικού προσώπου να τύχει εκπαίδευσως¹⁸. Έτσι, σε οποιονδήποτε υπάγεται στη δικαιοδοσία των συμβαλλομένων Κρατών αναγνωρίζεται ένα «δικαίωμα πρόσβασης στα σχολικά ιδρύματα που υπάρχουν τη συγκεκριμένη στιγμή», ενώ η πρόσβαση σε αυτά δεν αποτελεί παρά μέρος αυτού του θεμελιώδους δικαιώματος¹⁹.

Σ' αυτό το δικαίωμα πρέπει να προσαρτηθεί και το δικαίωμα των γονέων να γίνονται σεβαστές οι θρησκευτικές και φιλοσοφικές πεποιθήσεις τους, κατά την εκπαίδευση των τέκνων τους²⁰. Το δικαίωμα της πρόσβασης στην εκπαίδευση αποτελεί δικαίωμα του παιδιού, ενώ το δεύτερο δικαίωμα του γονέα²¹. Το δικαίωμα του γονέα, πάντως, πηγάζει από το δικαίωμα του παιδιού²².

Σε μία δημοκρατική κοινωνία, το δικαίωμα στην εκπαίδευση αποτελεί *sine qua non* προϋπόθεση για την πραγματοποίηση και άσκηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και κατέχει μία θέση τόσο θεμελιώδη που μία περιοριστική ερμηνεία της πρώτης φράσης του άρθρου 2 δεν συνάδει με τον σκοπό και το αντικείμενο της Σύμβασης²³.

Εξάλλου, το δικαίωμα στην εκπαίδευση δεν είναι απλά ένα δικαίωμα του ανθρώπου αλλά και ένα δικαίωμα του παιδιού. Σύμφωνα με το άρθρο 28 της Σύμβασης των δικαιωμάτων του παιδιού, που κυρώθηκε στην Ελλάδα με τον ν.2101/1992, τα Συμβαλλόμενα Κράτη αναγνωρίζουν το δικαίωμα του παιδιού στην εκπαίδευση, επί τη βάσει της ισότητας των ευκαιριών. Σύμφωνα με το άρθρο αυτό, η στοιχειώδη εκπαίδευση καθίσταται υποχρεωτική και δωρεάν για όλους, ενώ ενθαρρύνεται η ανάπτυξη διαφόρων μορφών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Από την άλλη, το άρθρο 16 του Συντάγματος κατοχυρώνει και προστατεύει το συνταγματικό αγαθό της παιδείας, στο πλαίσιο του οποίου κατοχυρώνονται μία σειρά ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, αλλά και θεσμικών εγγυήσεων. Το δικαίωμα στην εκπαίδευση, όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 16 του Συντάγματος, αποτελεί ένα ατομικό δικαίωμα του καθενός στην εκπαίδευση, αλλά, παράλληλα, και ένα κοινωνικό δικαίωμα και μία αναγνωρισμένη κοινωνική αποστολή του κράτους²⁴.

Και ναι, μεν, στο άρθρο 16 δεν αναγνωρίζεται ρητώς ένα δικαίωμα στην εκπαίδευση για όλους, αλλά, από την ερμηνεία του άρθρου 16 υπό το φως των διατάξεων της Ε.Σ.Δ.Α. και του διεθνούς δικαίου αναγνωρίζεται ένα γενικό κοινωνικό δικαίωμα πρόσβασης στην εκπαίδευση, και, ειδικώς, το ειδικό δικαίωμα της παροχής δωρεάν εκπαίδευσως²⁵, σε όλα τα παιδιά, ανεξαρτήτου

¹⁷Ε.Δ.Δ.Α., Leyla Şahin κατά Τουρκίας, (44774/98), 10^η Νοεμβρίου 2005, § 153, Costello-Roberts κατά Ηνωμένου Βασιλείου, 25^η Μαρτίου 1993, § 27, Kjeldsen, Busk Madsen et Pedersen κατά Δανίας, (5095/71, 5920/72, 5926/72), 7^η Δεκεμβρίου 1976, § 50.

¹⁸ΣτΕ 547/2008.

¹⁹Σαμπάνης κατά Ελλάδας, (59608/09), & 75.

²⁰Kjeldsen, Busk Madsen et Pedersen κατά Δανίας, ό.π., § 50.

²¹Campbell et Cosans κατά Ηνωμένου Βασιλείου, (7511/76, 7743/76), 25^η Φεβρουαρίου 1982, § 40.

²²Campbell et Cosans κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ό.π., § 40, Fondation des écoles chrétienne Ingrid Jordebo κατά Σουηδίας, (11533/85), 6 Μαρτίου 1987, Β.Ν. et S.N. κατά Σουηδίας, (17678/91), 30^η Ιουνίου 1993.

²³Leyla Şahin κατά Τουρκίας, ό.π., § 137.

²⁴Π. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, Συνταγματικό δίκαιο. Ατομικά δικαιώματα, τόμ. Α', 4η έκδ., Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2012, παρ. 983.

²⁵Ο, τι πρόκειται για ειδικότερο δικαίωμα που αποτελεί ειδικότερη αλλά όχι εξαντλητική μορφοποίηση του πρώτου, βλ. Α.ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, «ΔΩΡΕΑΝ, ΚΑΤΑ ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ, ΚΑΙ Η ΑΝΩΤΑΤΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ; ΔΕΦΠατρ 705/2010 (δίδακτρα στο ΕΑΠ) Σχόλια σε τρεις δικαστικές αποφάσεις:

εθνικότητας²⁶ ή άλλων διακρίσεων²⁷.

ΣτΕ 2714/2010 (Γ' Τμ.) & 2411/2012 (Ολομ.) (δίδακτρα σε μεταπτυχιακά)», ΔτΑ, 57/2013, σ.169-242.

²⁶Βλ. ΟλΣτΕ 4211/2012 στη διαφορά μεταξύ πλειοψηφίας και μειοψηφίας. Η πλειοψηφία κάνει αναφορά στο κατ' άρθρο 16 παρ. 4 του Συντάγματος δικαίωμα δωρεάν παιδείας σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, χωρίς να διακρίνει, ενώ η μειοψηφία έκρινε ότι «από τις αναφερθείσες διατάξεις του Συντάγματος συνάγεται ότι ο συνταγματικός νομοθέτης αναθέτει την αποστολή της παιδείας ευθέως στο Κράτος και κατοχυρώνει σε όλους τους Έλληνες το δικαίωμα δωρεάν παιδείας».

²⁷Α.ΚΑΙΛΑΤΖΗΣ, «Το δικαίωμα δωρεάν παιδείας μεταξύ (συνταγματικού) δικαίου και (νομοθετικής) πολιτικής. Με αφορμή την απόφαση για τα δίδακτρα στις μεταπτυχιακές σπουδές», σε https://www.constitutionalism.gr/2558-to-dikaiwma-dwrean-paideias-metaxy-syntagmatikoy-d/#_ftnref23